

Recenzija

Lili Novy: skozi čas/durch die Zeit

24. decembra, 2023

Lev Detela

Tatjana Gregoritsch (izd.): Lili Novy: skozi čas / durch die Zeit

Staroavstrijka in pisateljica v Ljubljani – Literarno približevanje

Dvojezična publikacija o pesnici, prevajalki in literarni posrednici

Mohorjeva založba, Celovec – Ljubljana – Dunaj, 2023, 172 strani

Podobno kot v zadnjem času ponovno odkrito in medijsko vidno zapaženo „svetovno popotnico“ Almo Karlin iz Celja je tudi leta 1885 v Gradcu rojeno Lili Novy zaznamovala nemško – slovenska dvojezičnost in dvojnost. Okrog obeh se je v slovenskih provincialnih ožinah, v preteklih časih tem bolj nenavajenih na drugačnosti, razvil poseben kult oziroma mitologija, ki ju je iz realnosti velikokrat prestavljal v posebne nerealne kontekste. Obe avtorici, štiri leta starejša Alma in samo nekoliko mlajša Lili Novy, sodita k isti generaciji tako imenovanih „staroavstrijcev in staroavstrijk“. Očeta obeh avtoric sta bila avstroogrška oficirja. V obeh družinah so se pogovarjali v nemščini, čeprav sta bili materi obeh Slovenki. Zato ni čudno, da sta obe, Alma Karlin ves čas in Lili Novy v zgodnji dobi, pisali v nemščini.

Almo Karlin so v Sloveniji ponovno odkrili po državni osamosvojitvi. Večje število njenih v nemščini napisanih potopisnih knjig in pripovedi je bilo prevedenih v slovenščino. V nekem smislu jo je Slovenija sprejela za svojo, kar velja tudi za Lili Novy, ki je v mladih letih pisala izključno v nemščini in prva besedila tudi objavila v nemškem prostoru, na primer v znani reviji Westermanns Monatshefte, ki je izhajala v Braunschweigu. Njen mož Edvard Novy von Wallersberg, ki ga je spoznala leta 1910 v Ljubljani, je bil plemiškega rodu, a je obolel za sifilisom in se umaknil v svojo prvotno domovino na Češkem, kjer je leta 1950 umrl, vendar se nista uradno nikoli ločila. Njuni hčerki Nives in Fides sta se rodili pred izbruhom očetove bolezni v letih 1912 in 1913. Lili (Elizabeta) Novy se je z materjo in hčerkama preselila v družinsko hišo starih staršev v Ljubljani. Tu se je postopoma vživela v slovensko okolje in začela pesniti v slovenščini.

Na posebno usodo Lili Novy opozarja zdaj tudi dvojezična nemško – slovenska publikacija Lili Novy skozi čas / Staroavstrijka in pisateljica v Ljubljani izpod peresa avstrijske avtorice Tatjane Gregoritsch. Knjiga je izšla letos pri celovški Mohorjevi založbi. Vanjo je vključeno večje število fotografij in spremni esej koroškega slovenskega dvojezičnega avtorja Janka Ferka, ki Lili Novy imenuje „klasično dvojezično pesnico“ in pristavi: „To pomeni, materinski jezik je slovenski. In očetov jezik je prav tako primeren za pisanje. V naših alpsko – jadranskih vzporednikih, v enem izmed najbolj pisanih kulturnih območij Evrope, vsekakor posrečena zlitina tako za pisanje, kot tudi za prevajanje“ (J. Ferk, Pesnica Lili Novy je bila dvojezična, str. 135).

Avtorica knjige Tatjana Gregoritsch živi na Koroškem in na Dunaju, kjer se je rodila leta 1962. Študirala je gospodarske vede, poleg tega se je izobraževala na medijskem, gledališkem in filmskem področju, med drugim v Münchnu in Helsinkih. Čeprav se je zaposlila v gospodarstvu in ustanovila

lastno agencijo za podjetniško komunikacijo Empower, piše tudi prozo in poezijo, poleg tega je znana kot avtorica v nemščini napisanih turističnih priročnikov po koroških krajih in pokrajinah. Mohorjeva založba v Celovcu je objavila v slovenščini leta 2019 njen vodnik Popotnik v Rožu in istega leta tudi njen nemški kriminalni roman s posegi v aktualno koroško polpreteklost *Verschwunden im Meerauge* (Izginul v Jezercu), v katerem nas popelje na dvojezično slovensko – nemško področje na severni strani Karavank v samotni dolini z Jezercem (Meerauge) pri Podnu.

Publikacija o pesnici in prevajalki Lili Novy je razdeljena na več poglavij. Nastala je v sodelovanju s slovenskim umetnikom in multimedijem performerjem Ladom Jakšo na podlagi multimedijskega performansa o Lili Novy, ki so ga že uprizorili v Šentjanžu v Rožu in tudi na Dunaju. Nemška besedila Tatjane Gregoritsch so v slovenščino prevedli Davorin Flis, Seta Oblak in Adrian Kert.

Najpomembnejši del publikacije je intimni literarni zapis *Literarno približevanje*, v katerem Tatjana Gregoritsch v drugi osebi nagovarja pesnico Lili skorajda v obliki zaupnega pogovora in iz različnih zornih kotov obkroža njeno življensko zgodbo. Med drugim zapiše: „Prvo vprašanje tebi: Vzgojena v obeh jezikih, ljubljena, spodbujana, kajti tako mati kot oče sta prepoznala tvojo nadarjenost? Dejavnost plemiške, višje hčere, igranje klavirja, ročna dela, risanje, izobraževanje s poslušanjem, ki je presegalo tisto, kar se je zdelo primerno za tedanja dekleta, le kratek čas si obiskovala licej, poučevali so te domači učitelji?“ (T. Gregoritsch, *Literarno približevanje*, str. 111).

Gregoritsch med drugim omeni, da je pesnico v slovensko literaturo usmeril njen stric Mohor Pirnat. Najprej je začela s prevajanjem slovenskih pesnikov v nemščino. Začela je kar pri velikem Francetu Prešernu in leta 1922, ko je prebolela tifus, prevedla njegov *Sonetni venec*. Družila se je s slovenskimi liberalnimi intelektualci in literati, ki so v tridesetih letih preteklega stoletja obvladovali več kot polovico ljubljanskega kulturnega življenja, kot je zapisano v knjigi. V nasprotju z Almo Karlin, ki se je sicer priključila ob koncu druge svetovne vojne partizanom, a je zaradi svojega samosvojega protikomunizma živela po koncu vojne v samoti in nenaklonjenosti tedanjih oblasti, se je Lili Novy nekako „samoobrambno“ povezala z „rdečo buržoazijo“ ljubljanskih meščanskih krogov in tako morda lahko nadaljevala svoje meščansko življenje v lastni hiši v starem delu Ljubljane pod Gradom.

Ljubljanski meščanski literati okrog Josipa Vidmarja so bili, kot meni Tanja Gregoritsch, „čeprav dosledno buržoazni, blizu komunizmu. Tudi po letu 1945 so dobili pisarne in rezidence, pogosto tudi vile“.

V nemščino je Lili Novy prevajala tudi Župančiča, Murna, Ketteja, Cankarja in Gradnika pa tudi žensko liriko. Leta 1933 je za svetovni kongres PEN-a v Dubrovniku pod naslovom *Blätter aus der slowenischen Lyrik* pripravila s pomočjo lastnih prevodov pravo majhno antologijo slovenskega modernega impresionističnega pesništva.

Svoje slovenske pesmi je začela pošiljati v tedanji reviji *Modra ptica* in *Sodobnost*. Tik pred napadom Nemčije na Jugoslavijo je leta 1941 objavila svojo prvo in za življenja edino lastno pesniško zbirko *Temna vrata*, ki jo je z lesorezi opremil Božidar Jakac. Kljub predvojni in povojni naklonjenosti s komunističnim režimom povezane „sive eminence“ ljubljanskega kulturnega življenja Josipa Vidmarja je ostala več ali manj na robu tedanjega literarnega dogajanja. Njena klasično oblikovana in motivno bogata bivanjska in erotična lirika je namreč nastajala mimo tedanjih slovenskih literarnih tokov predvsem v navezi z evropsko pesniško klasiko in modernizmom.

Janko Ferk opozarja v zvezi s tem v že omenjenem esejističnem komentarju na širši kulturno – politični slovenski kontekst: „V šestdesetih in ob začetku sedemdesetih let 20. stoletja je bil Edvard Kocbek, krščansko – socialni pisatelj iz Ljubljane, med potencialnimi kandidati za Nobelovo nagrado za literaturo, pri čemer ga je močno podprl Heinrich Böll, a je to preprečila politična Jugoslavija. Katoličan in še Slovenec ji je bilo preveč. Kakor je preveč, in to še danes, da bi opozorili na „plemenito

poreklo“ Lili Novy. Sledi egalitarne socialistične jugoslovanske ideologije je čutiti do današnjih dni...” (J. Ferk, Pesnica Lili Novy je bila dvojezična, str. 135 – 136).

V prvem poglavju z naslovom Življenje in delo Lili Novy nas Tatjana Gregoritsch popelje na glavne življenske postaje slovensko – nemške pesnice iz Gradca, ki je glavnino življenja preživela v Ljubljani, kjer je umrla leta 1958. Leta 1945 je dobila pogodbo za urednico v Državni založbi Slovenije pri Cirilu Vidmarju, bratu njenega prijatelja Josipa Vidmarja, ki je po avtoričini smrti pripravil izdajo njene druge pesniške zbirke Oboki. Baje je hotela vstopiti v komunistično partijo, a so jo zavrnilo zaradi njenega katolicizma, ki ga ni hotela zatajiti.

V Ljubljani je skrbelo za oba vnuka, sinova njene hčerke Nives. Ta je z obema leta 1941 v Berlinu rojenima dvojčkoma Paš (Pasch) pred koncem druge svetovne vojne namreč pobegnila iz Nemčije na Bled. Tu se je kot „Nemka“ z obema sinovoma po koncu vojne znašla v komunističnem delovnem taborišču, kjer so jo mučili in kjer je morala opravljati težka dela, zaradi česar je imela vse življenje resne zdravstvene posledice. Oba dvojčka je njuna babica Lili Novy s pomočjo stikov z novo komunistično oblastjo rešila iz taborišča k sebi v Ljubljano. Vsako nedeljo so hodili k maši v frančiškansko cerkev, kar bi komu drugemu v tistem času lahko nakopalo težave, toda Lili Novy je bila morda zaščitena od kake „višje sile“. Oba vnuka sta se pozneje poskušala tudi v literaturi. V mojem mladostnem času sta bila kot jaz sodelavca tedanje mladinske revije Mlada pota. Spominjam se na tam objavljeno črtico Inga Paša Sin in mati (Mlada pota, št. 6, 1959 – 1960). Ingo Paš, po poklicu pravnik kot njegov brat, je bil minister za turizem v prvi vladi Republike Slovenije (1990 – 1992). Umrl je leta 2021. Tudi njegov še živeči brat Boris Pasch Wallersberg se ukvarja z literaturo. Je avtor treh pesniških zbirk (Der Garten am Schloss, 1997; Die Rosskastanie, 2013; Das zweite Geschoss, 2018) in esejistične zbirke Das Haus auf dem Felsen, 2006.

V poglavju Kar je nastalo iz sprehoda po mestu je popisan multimedijski projekt, ob katerem je nastala tudi pričujoča knjiga. Odskočna deska za avtoričino zanimanje za življensko usodo Lili Novy je bil ozki Stari trg v Ljubljani. Nad staro hišo na tem trgu je Tatjana Gregoritsch ob obisku v Ljubljani zagledala poleg „mogočnega hišnega portala“ bronast ženski doprni kip, pod njim pa skromen napis „Pesnica Lili Novy“ z datumom rojstva in smrti. Takoj se je začela zanimati za usodo ženske, ki ji je bila do tedaj neznana.

Zanimiv dodatek v nemškem delu knjige, ki je skoraj identičen s slovenskim delom, so nemški prevodi slovenske poezije Lili Novy, ki jih je pripravila koroška slovenska avtorica Ivana Kampuš. Na šestih straneh drobnega tiska se lahko nemški bralec seznanil z večjim številom slovenskih pesmi te samosvoje avtorice, ki niso pred tem bile še nikoli prevedene v nemščino. Prva pesem, ki jo je Ivana Kampuš prevedla z besedami „Wer sieht sein Gesicht ohne Spiegel“ je avtoportret pesnice Lili Novy:

Kdo vidi brez zrcala
si v obraz?
V zrcalu sem zagledala razpoko...
Vsi so skočili k oknom ali vratom,
da so videli nenavadno,
rdečelaso in v hoji nekako poskakujoče
dekle...

Pred bralcem je podoba nenavadne, posebne ženske, ki je veljala za muzo tedanjih slovenskih pesnikov, a je bila v resnici mnogo več.

Publikacija je prepletana z obsežnim fotografskim gradivom (ki je pravzaprav prava fotobiografija pesničinega življenja) in s kazalom oseb ter stvarnim kazalom, ki dodatno opozarja na aktivno povezanost Lili Novy s tedanjim slovenskim in jugoslovanskim kulturnim prostorom (prevajala je tudi pesmi hrvaških in srbskih avtoric v nemščino), a tudi z mednarodnim literarnim dogajanjem.

© KUD KDO